

Abstract

A nominális rendszer és a nyelvtani nem közti kapcsolat mindig is a nyelvi kutatások középpontjában állt. A téma iránti érdeklődés minden bizonnyal a nyelvtani nemnek a főnév kategorizálásán belül elfoglalt különleges helyzetével magyarázható: a nyelvtani nem ugyanis – ellentétben a nyelvtani számmal és esettel – inherens jegye a főnévnek, a nominális ragozáson belül pedig a főnév legegységelműbb kategorizációjaként jelenik meg, hiszen minden nominális alakban állandó marad. Minthogy a nyelvtani nem, szám és eset a főnév deklinációja során mindig egyetlen alakban egyesül, a három nyelvtani kategória egyetlen konstans elemének, a nyelvtani nemnek a korrekt ismerete igen nagy fontossággal bír. Számos kísérlet szolgál bizonyítékkul arra, hogy egy paradigma létrehozása során mindig a főnév nyelvtani neme kerül először meghatározásra, és abból kiindulva, a kontextustól függően a megfelelő szám és eset¹. Megállapítható tehát, hogy a nyelvtani nem a nyelv struktúrájára jelentős befolyást gyakorol.

A főnevek nemének meghatározásával kapcsolatban gyakran merül fel az arbitraritás és motiváltság kérdése. Ezzel kapcsolatban régóta léteznek egymással ellentétes elméletek. Számos grammatikában jelenik meg a nyelvtani nem önkényességéről alkotott teória. Léteznek viszont olyan kutatások is, amelyek éppen ennek ellenkezőjét állítják, miszerint a nyelvtani nemnek jól formált rendszere van. Ezen feltételezés igazolására az elmúlt évtizedekben számos empirikus kutatást folytattak. A kutatási eredmények azt a feltételezést engedik megfogalmazni, hogy a genus nem önkényesen és véletlenszerűen kapcsolódik a főnevekhez, s hozzárendelése nem csupán a főnév és genus együttesének kívülről való megtanulása által történhet, hanem mind formai jegyek, mind pedig a referens szemantikai tulajdonságai befolyásolják a nyelvtaninem-hozzárendelés folyamatát, így feltételezhetően a megfelelő nem főnévhez való rendelése alapvetően szabályok szerint történik.

Habár az elmúlt évtizedekben a nyelvtani nem helyes hozzárendelésének problematikáját magyar nyelvészek is kutatták, szisztematikus empirikus kutatásokat azonban ezen a területen eddig Magyarországon nem végeztek.

A dolgozat célja tehát a következőkben fogalmazható meg: az értekezés az elméleti kutatási eredményekből kiindulva, 14 és 16 éves, magyar anyanyelvű, németet tanuló diákok körében végzett empirikus kutatások alapján arra a kérdésre keresi a választ, hogy vajon a németnyelv-tanulóknál is kifejlődhet-e az anyanyelvűekhez hasonló, a nyelvtani nem

¹ Lásd: MacWhinney 1978; Mills 1985; Müller 1990.

hozzárendeléséhez szükséges szabályrendszer, és ha igen, akkor milyen mértékben. A dolgozat keresi a választ arra a kérdésre is, hogy ez a szabályrendszer már a tanulás kezdeti fázisában is képessé teszi-e a tanulókat arra, hogy a megfelelő nyelvtani nemet a nyelvi inputból nyert felismerések alapján ismeretlen szavakhoz is hozzárendeljék. A vizsgálatok során különös figyelem irányul az egyes nembeli indikátorok érvényességének kérdésére éppúgy, mint azok validitására, felismerhetőségére és tudatos használatára. Mivel a tanulók a nyelvi inputból levezetett, ismeretlen főnevekhez rendelt szemantikai és formális szabályokat feltehetően csak fokról-fokra tudják alkalmazni, azt is szükséges vizsgálni, hogy vajon a nyelvtani nem hozzárendelésének folyamatában a szemantikán alapuló asszociációk illetve az egyéni tanulási stratégiák segíthetik-e a helyes alakok elsajátítását, és ha igen, akkor milyen mértékben. Az eredmények várhatóan didaktikai implikációkat eredményeznek, valamint további – a nyelvtani nem elsajátítását elősegítő – tanulási stratégiák kidolgozására ösztönöznek.

A legfontosabb hipotézisek, amelyek a dolgozatban elemzésre és értékelésre kerültek, a következők:

1. A nyelvtaninem-hozzárendelés alapvetően nem önkényes, hanem motivált, szabályok alapján működik.
2. A nyelvtaninem-hozzárendelés szabályai nem egyenlő módon érvényesülnek. A különbség elsősorban a szabályok észlelhetőségében, azok előfordulásának gyakoriságában, megbízhatóságában és validitásában keresendő. Ezen kritériumok jelentősen befolyásolják a szabályoknak egy bizonyos nyelvtani-nem felé mutató relevanciáját.
3. A szemantikai elvek hatékonyak (érvényesek).
4. A formai elvek hatékonyak (érvényesek).
5. A különböző nyelvtaninem-hozzárendelési elvek nem egyenrangúak.
6. A nyelvtaninem-hozzárendelés folyamán különbség mutatkozik a transzparens és nem transzparens főnevek feldolgozásában
7. A nyelvtaninem-hozzárendeléskor a főnév jelentésére alapozó asszociációknak, illetve az egyéni Genusasszociációknak jelentőség tulajdonítható.
8. A német nyelvben léteznek olyan – a nyelvi inputból levezetett – szabályok, amelyeket a tanulók a nyelv- illetve genuselsajátítás során nyelvi kompetenciájukba beépítenek, és amelyek a tanulókat képessé teszik arra, hogy a nyelvtaninem-hozzárendelésekor ismeretlen főnevek nyelvtani nemének meghatározására is alkalmazni tudják.

Kulcsszavak: nyelvtani nem, nyelvtaninem-hozzárendelés, arbitraritás, rendszerszerűség, transzparencia, tudatosság, pszichikai realitás